

EVANGYÉLIOMI PROTESTÁNS LAP.

Megjelen minden héten egyszer egy iven. — Előfizetési ár egy évre 6 frt, félévre 3 frt negyedévre 1 frt 50 kr. — Hirdetések díja száz szóig 1 frt, kétszáz szóig 2 frt, bélyegdíj 30 kr; csakis egyház és tanodát érdeklő hirdetések fogadtatnak el. A lapot érdeklő mindennemű közlemények a szerkesztőhöz — Fűvészkert-utca, 1078. sz. a. intézendők.

A debreczeni jelenlegi theologiai tanárok

hittani álláspontja

főbb vonásokban.

(Folytatás.)

Azon állítást mintha a tételes ker. vallás s annak egyházunk által a biblia alapján vallott hitelvei, a vallás iránti közönyösségre sőt talán egyháziatlanságra és vallástalanságra vezethetnék a hívőt: alaptalannak tartjuk; sokkal inkább szül közönyösséget az oly irány, melynek követője a szentírás isteni tekintélyének megvetésével egyedül a korlátozott és gyarló emberi észre kíván vallásbeli meggyőződése alkotásában támaszkodni. De eltekintve a materialistikus irányzat terjedésének romboló hatásától, aggasztónak találjuk mi vallásos erkölcsi tekintetben azt az újabb időben már sokak által helyeselt és magasztalt, de véghatásában kellőleg nem méltatott, a csudák lehetlenségének felvételére fektetett, tévesen, legalább a mi nézetünk szerint hibásan, theistikusnak nevezett, a sz. írást életvezérlő áldásteljes befolyásától hasonlóképp megfosztó irányzatot is, melyszerint létezik ugyan isten, oka a létezőknek, személyes öntudatos lény, de korántsem olyan, aminő az új-szövetségi íróknak s azok szerint magának a Jézus Krisztusnak istene, hanem olyan, ki az önmaga által alkotott természeti erők által határoltatik, tehát a fátumra emlékeztető kényszerűséggel, egész az öntehetlenségig azokhoz van mintegy lekötve s újabb erők mozgásba hozása által a megteremtett világban már semmit nem tehet. — Aggaszt ez az irány, mert általa kizáratván az istenbe, mint gondviselőbe, a kegyesek hozzá intézett könyörgését meghallgató, a bűnös ember megtérését és üdvét nem csak kedvelő, de a megváltó küldése által elő is segített, jó és kegyelmes atyába vetett bizodalom, amint reménytelenné és sivataggá tétetik az emberi élet: könnyen kapu táratik fel most a jó és rossz iránti közönyösségre, majd pedig az epikureusi élvadászat előtt; vagy pedig mindezek folytán gyakorivá válhatik az az eset, hogy a jobb felől reményt és hitet veszített ember rohan a bűn örvényébe.

Megengedjük, hogy a tételes vallás hitelvei, nem mind olyanok, melyek az emberi ész fóruma előtt teljesen ész-

szerűeknek bizonyulhatnának be, de nem is akarnak azok az emberi ész igazoló pecsétével ellátatva, észszerű tudat köntösében jelenni meg; mert azok hittételek. De ha nem észszerűek, nem is észellenesek, inkább észfelettiek; jellegüket az észfeletti ismereteket közlött isteni kijelentésből nyert eredetök nyomta reájok.

* * *

Mi a ker. vallást mint kijelentett tudományt, örök érvényűnek és változatlannak ismerjük el, mikép örök és változatlan maga az azt kijelentett istenség. — De mivel a szent irat azon tanítmányai, melyekből a ker. vallás hittételei meritendők, a szent iratban nem önálló és kimerítőleg tárgyaló szakaszokban, nem minden félreértést és félremagyarázást kizáró teljes világosságban állanak előtünk; hanem a sz. írók látkörében fölmerült, őket közelebből érdekelt körülmények befolyása alatt, és a korszükségekre való vonatkozásokkal, alkalmazkodásokkal is készült előadásokba, legtöbb esetben csak rövid érintéssel beszöve és oly szavakba foglalva adatnak elő, melyek az értelmezők fejlettségének elfogult s elfogulatlan voltának különböző fokozatihoz képest, többnyire különböző értelem kivévéseket engednek meg; azon nézetben és meggyőződésben vagyunk, hogy maguk az apostolok, magának a Jézus Krisztusnak tényeit, mondatait is, értelmi fejlettségök mértéke szerint fogták fel; a szent írók isteni lélektől áthatott valódi hitvilágába, csak avatott s találó kombinálás segítségével sikerülhet bepillantani; azonban bizton reményljük, hogy a történeti nyomozódások előre haladásával, azok eredményeinek biztosulásával, az e téren nyerendő vívmányokat józanul felhasználó bibliai értelmezés tökélyesbülésével, lassankint mindinkább sikerülni fog a sz. írók előtt forgott körülményeket, korszükségeket, az alkalmazkodásokat, szükségelt kornézeteket, igazi mivoltukban felismerni, a sz. írók lelkületébe behatolni s onnan indulva ki, tételeik valódi értelmét felfedezni; előadásaikból azokat, melyek csak az akkori korszükségekre voltak vonatkozásokkal, s a kornézetekhez alkalmazkodásokat foglaltak magukba, melyek tehát csak ideiglenes értékűek, — a minden korra s minden népre általában tartozókat, annál-

fogva örök érvényűeknek tarthatókat — megkülönböztetni s ekép az emberi borítékoktól az azokba burkolt isteni eredetű magvakat külön választva csak ezeket ismerni el; enyiben az emberi felfogás szempontjából a ker. vallás hittanát tökélyesbithetőnek s bizonyosan is tökélyesbülőnek ismerjük el; azonban úgy vagyunk meggyőződve, hogy a ker. vallásnak azon hittételei, melyeket fentebb kiemeltünk a józan értelmezés követelményei szerint és a sz. írók valódi értelmének eltalálásával vétettek ki. De a gyakorlati élet mezején is tökélyesbithető a ker. vallás amennyiben annak érzületre, gondolkodásra, cselekedetekre tartozó, tehát erkölcsi oldala az egyénekben máig sem valósulhatott meg egész terjedelmében p. o. a hegyi beszéd felséges tanítmányaival szemben, még mindig van kivánni való a társadalmi életben, vér még mindig foly úgy a törvényszéki ítéletek következtében, mint a harcztérekben; s az örök béke csak kegyes óhajtás tárgya; a szeretet, a tettek indoka és tisztasága még mindig fejleszhető, nemeshülhető; azokért imádkoznunk kell folyvást j ö j j ö n e l a t e o r s z á g o d.

Már annál fogva, hogy a ker. vallás tökélyesbithető, a bibliai hitnek az észszerű miveltéssel összhangzásba hozását munkába lehet venni; de a teljes összhangzásba hozás aligha fog sikerülhetni.

Ugyanis:

1-ször. Ha azt akarjuk, hogy a kormiveltéssel összhangzásba hozott hit valódi keresztyéni hit maradjon, akkor a Krisztus szellemében s kijelentései szerint, az ezeket velünk megismertető, az ő keresztyénség által hiteles okmányoknak elismert, összes uj-szövetségi könyvek alapján, nem pedig csak egyéni tetszésünk szerint választandó darabok vagy csak szakaszok előadásai nyomán s az elfogulatlan józan értelmezés segédelmével kell az összhangzásba hozási munkálatot eszközölnünk. Mert arra, hogy az uj-szövetségi könyvek között egyéni tetszésünk szerint válogassunk, s egyebek mellőzésével, csak a tetszésünk szerintieket tekintsük hitünk kutfejűl, semmi történeti alapra fektethető jogosultsággal nem birunk. Ugy de ezen szabály követése mellett, a szent irat értelmezését és a hittételek mngállapítását illetőleg, első reformátoraink s confessió készítőink eljárása, s ennek eredménye, a régibb és mai theologusokéi között, nem lehet oly tetemes különbséget reményleni, melynél fogva ez újabb eredményel azok, kik a tételes ker. vallás hitelveitől idegenek, teljesen meglegyenek elégedve. Mert teljes biztossággal állithatjuk, hogy vannak a ker. vallás azon dogmái közt, melyekre a mai korbéli tudományos miveltéssel megütközéssel tekint, olyanok, melyekre nézve elmondhatjuk, hogy azok a biblia világos helyeiből és helyesen lévén ma is kivéve, a bibliai értelmezés bármily fokig emelkedendő tökélyesbülése korában is, csak úgy fognak kivétetni a bibliából, mint jelenleg. Mert előre tudható, hogy a tökélyes-

bülő bibliai értelmezés sem fogja soha feladatának tartani, a sz. írók alkalmazkodása elméletének oly nagymérvű elfogadását, hogy azoknak mindazon hittartalmu tétéleit illetőleg, melyek miatt a hit és a mai korbéli tudományos miveltéssel nem hozható teljes összhangzásba, elismerje azt, hogy azok a sz. íróknak a hibás kornézetekhez való alkalmazkodásából származtak; mert különben az ily irányzatu értelmezésen nem a függetlenség és előre haladás, hanem az alárendeltség és hanyatlás kinyomata látszanék.

2-ször. Annak okát, hogy az újabb korban némelyek elégedetlenek a ker. vallás positiv hitelveivel, nem annyira abban kell keresni, mintha azon hitelvek ellentétben állnának a valódi miveltéssel, hanem sokkal inkább azon sajátságos korjelenségben, hogy némelyek, mihelyt a miveltéssel némi fokára eljutottak, általában idegenek a hittől, a hit helyett, a vallásbéli meggyőzések körül is, tudatszerű ismereteket követelvének; a minőket aztán a tétéles ker. vallás kétségkivül nem adhat. És az ilyenek aztán, azt mit ők saját egyéni irányzatuk szerint nem hajlandók hinni, mások előtt is úgy törekeshnek felmutatni, mint általában hihetlent. Biztosan állithatjuk ezt azon tapasztalat után, hogy a józan bölcsészet által teljességgel nincs igazolva, s helyesnek elismerve azon állítás, hogy csodák nem történhetnek; és mégis ezt, azok, kik a tétéles ker. vallás hitelveit nem helyeslik, azok ostromlásánál kiinduló és iránypontul szokták használni, úgy, mintha az minden kétségen felül álló biztosságra volna emelve.

De épen azért, mivel a tétéles ker. vallásban a positivumok kárhozzatói, a hittárgyainál is tudatszerű ismereteket követelnek; ilyeneket pedig a hitkörébe tartozólag felmerülhető kérdésekre, maga az emberi józan ész sem képes, sem a természettudományok vívmányainak alapján, sem az ön saját okoskodatiból merítve, szolgáltatni: a minőzetünk szerint, ha a tétéles ker. vallás, elkárhozzatott dogmáival elvettétvén, annak helyébe az észvallás állittatnék, az sem fogna kielégítőnek találtatni; ám egyesüljenek e célra, a legkitünőbb természettudósok és bölcsészek, és teljesen figyelem nélkül hagyva a tétéles ker. vallást és annak minden dogmáit, legjobb belátásuk és meggyőződésük szerint állítsanak össze a tétéles ker. vallás helyébe egy világnézetet: úgy hisszük, hogy ezen újabb világnézet sem fog általánosb tetszésben részesülni, mint a minőben a ker. vallás, sokak által megtámadott és ostromlott dogmáival részesült. Különbözők lévén az egyes emberekben, a legmiveltettebbekben és legjózanabb gondolkodásaikban is, az észvizsgálódásainak eredményei, a szívügyök, s ezek szerinti követelmények és az erkölcsiség vezetésére szükséges hatás tényezői feletti vélemények: ezen okokból amaz újabb világnézet is több oldalú megtámadásoknak fogna kitétetni. Tudjuk, hogy a bibliai hitnek életfeltétele a csodák felvétele. Midőn tehát a modern miveltéssel emberei oly határozottan és erősen hangsúlyozva állítják, hogy

csodák nem történhetnek és nem történtek soha, például az állítólagos válságtények és természetfeletti isteni nyilatkozatok csudái sem történtek meg soha, hanem mindazok csak költemények, az ily állítást a hit embere mindig vissza fogja mint igazolhatlant s annál fogva elfogadhatlant, a kiegyezésnek utjában állót, magától utasítani, mert úgy van meggyőződve, hogy a csodák lehetlensége nem a józan, hanem az önmagával eltele elfogulttá lett s magát istenítő észnek követelménye. — Ugyanis az ész csak akkor tagadhatná alaposan a csodák lehetőségét, ha mint valamely világtérítő s igazgató óriás szellem végig tekintvén a teremtmények végtelen sorozata felett azt mondhatná: mindezeket én állítottam elő, célokat eléjük én tüzttem, az ezeket fentartó s az ezekben munkálkodó minden erőt én hoztam létre, azok munkásságának törvényeit én szabtam ki s eleitől fogva hatalmas karral örködtem a felett, hogy e világon minden azok szerint történjék; vagy ha ezt nem tehetné is az ész, de legalább a természeti erőket, ezek munkásságának törvényeit, az isten céljait s ezen célok szerinti világigazgatói intézkedéseit tökéletesen ismerné, különben a csodák lehetlenségének állítását nem biztos következtetéssel alapítottak, hanem ráfogásnak legjobb esetben is csak hozzávetésszerűnek tartja.

Mi azért oda nyilatkozunk, hogy amit az evangéliom csodás elbeszéléseit bíráló kritika, az ügyvélt észaxiómaiból indulva ki botránykönek talált, abban mi meg nem botránkozunk, hanem inkább azt tartjuk korlátolt gondolkozásnak, mely következetesen materialistikus álláspont-hoz vezet, hogy t. i. amit mi természet törvényének hívunk, amit mi szükkörűleg észlelünk s tapasztalunk, azt a lehetőnek absolut mértékévé tegyük. — Aki előtt isten, az élő és személyes isten, az isten országa, mint felsőbb erkölcsi világrend szemben a látható dolgok országával erős meggyőződésben gyökeredző igazság: az előtt az isteni nyilatkozat tényeivel egybefüggő csodák, a kijelentési nagy egészszel természetszerint és szükségképen egybefüggő tények, és így nem szükségtelenek; ugyanazon életerők, melyek minél magasb fokra hág a kijelentés, annál inkább új teremtést állítanak elő, most pedig ez időszerűt világfolyamban, mint teremtő, üdvet és életet árasztó erők nyilvánulnak.

(Vége következik.)

Irány elveink.*)

Mit akar-e lap? Még egyszer felvetjük e kérdést, elő szavunk első sorát, felvetjük olvasóink felőlünk veendő bővebb tájékozása végett; magához a kimélytelen támadóhoz, ki a közvéleményt félre vezeti, mert a vallás és egyház lényegét nem ismeri, méltatni nem akarja, mindaddig hiába szólni, míg

*) Válaszul György Aladár képzelt csontvázára, lásd a „Hon“ 1875. jan. 3-diki számát.

Saulkint üldözi a megváltót, s míg újabb világosságot nem kap onnan felül.

Mi nem akarunk r a b b i l i n c s e t fűzni a gondolkozásra, mi csak azt akarjuk, hogy az evangéliomi sark igazságok vagy alaptanok felől lényegileg egyezőleg gondolkozók tömörüljenek, az eszme közösség fényénél üdvözöljék és támogassák egymást; akarjuk ezt szelíden, a lelkiismeret szabadság tiszteletben tartásával, elveink felmutatása, s a csendes meggyőződés lassu hatása által. Ha talán ezer ember sem találkoznék széles e hazában, aki az evangéliomi világosság általunk is fentartott fáklyája fényét elégnék tartaná, ez a mi szerencsétlenségünk leend. A thermopylaei 300 nem a hiányzó ezrek közül merité erejét és kitartását. — A másképp, legyen hogy szabadabban gondolkozókat mi nem kötjük meg, alakuljanak szabadon. Bírálatot mondani, óhajtást kifejezni, kérelmet intézni a másképp gondolkozókhoz is szabad, valamint ezeknek szabadságukban áll vissza vetni azt.

Mi lélekölő betű- vagy v a k h i t e t nem ápolunk, mi nyomozzuk és keressük a hit örök lényegét, s ennek tisztább és tisztább kifejezéseit, alakjait; csak alakatlan, kifejezetlen hitről fogalmunk nincs, magának a szellemnek is, hogy nyilatkozzék, alakra, közegre van szüksége. Szeretnők látni, hogy az emberiség lángelméi a Homérok, Plátók, Pál apostolok, Origensek, Shakesperek miként tudták volna betűk nélkül irodalmilag örökíteni eszméjüket, gondolataikat? Szüksége van a vallásnak is betűkben kifejezésre, anélkül hogy a betűk tartatnának lényegnek. Ha tökélyesebben, megnyugtatóbban, boldogítóbban tudják az ujkor emberei kifejezni a keresztyén vallás velejét — ezt ki kell ám fejezni, mert tartalmatlan ürességgel állni elő nem elég, — ne aggódjanak, övéké leend a diadal, de a lényeg, csonkított kifejezmény állandósulni nem fog. — A vallás alaptanai olyanok, mint a vegytanban az elemek, azért hogy régiek, nem szűnnek meg tényezők maradni; a szabadság is régi eszme s folyvást vergődnek a nemzetek, államok és korok életalakba valósnítani azt; ha hát mi azt, a mi régi, jó és örök sürgetjük s feláldozni nem akarjuk: vak, elmaradott, retrograd irányuaknak mondani minket nem helyes. — A hitetlennek minden hit vak, ez igen természetes tünemény.

Mi épen az egyházi életet akarjuk megmenteni a halálos szendergésből felköltetni: azáltal, hogy a meggyőződés, öntudat, és akarat országába visszük át a könyvből, a papirosokról, a hitvallásokból az egyháznak, mint isteni társadalomnak alkotó tanait, elveit; hogy mennyiben sikerülend, az a hatástól s más kül körülmények összemunkálásától is függend, mint a gazda őszi vetése az idők járásától. Mi szentül akarjuk, hogy Jézus szent vallása, szent érzelmek szülő anyja legyen, s úgy vagyunk meggyőződve, hogy ha valakiben p. o. azon minden keresztyén közös hite: hogy Jézus személyileg élő és ható isteni erő, tényleg működik: az olyan egyén szive lesz képes a legmagasabb önzéstelenségre, áldozatkésziségre, Isten és emberek szeretetére, mert saját emberi erejéhez Krisztus élő ereje is járul hatványozólag. — A vallásos lelkesedés, a vallásos érzelmek kutfeje, a legdicsőbb és teremtebb erők egyike, ez tette a reformációt vívmánynyá, közbirtokká, ez hozta létre hazánkban a XVI. században, az orthodoxia századában, a világosság jeles csatornáit a templomokat, iskolákat, sajtókat; bizonyára a hittől mozgatott vallásos érzelem tényező alkotó volt magoknak a prot. kollegiumoknak, s így a debreczeninek létesítése és fentartásában. Nálunk, a francia forradalom óta, meglehetősen hanyatlásnak indult az egyházi élet, de ki nem aludt;

nemes lángolásba kell hozni azt. A legnemesebb erő és érzelem is elpusztítható fojtó hatányok által, mi a fojtó hatányok alól szeretnők első sorban elvonni a még megmaradt élet elemeket. A jelenkori példák azt mutatják, hogy hol a hegyeket helyeikből mozgató hit munkás, azon felekezettek kebelében virul az egyházi élet leginkább.

Mi nem tartjuk a biblia minden nem a belvilág, nem az üdvet érdeklő, nem a hit és erkölcsre vonatkozó adatait utósó betűig ihlettetteknek, az emberi tényezőt benne megtudjuk különböztetni az isteni tényezőtől; a szentírók nem voltak öntudatlan gépek, érvényesítették egyéniségüket; — csak azt valljuk, hogy az istenige, mely üdvre vezérel, a bibliában található fel együttes, folytonos nyilatkozásban, s azokban rejlő örök igazságokat minden korszak emberei onnan buvárolhatják, mint a termés aranyereket az ő hegyek gyomraiból, hová azokat a teremtő rejté el. — Ugyan hol keresnők másutt Jézus felséges tanait? nem irt ugyan ő maga, de az ő erkölcs és hitre vonatkozó tanításait tanítványai felfogták, s leirták; valamely végrendeletnek érvényét nem lehet azért kétségbe vonni, hogy annak betűit nem a végrendelező saját keze tette papírra. Alaptalan beszéd az, hogy ő hitigazságokat nem tanított, hiszen az evangyéliomon áthuzódó fő eszme az, hogy hinni kell Jézusba, mint Istenfiába, s azt mit ő előadott igazaknak tartani; a Jézus körében élőknek, p. o. Máriának nem volt szüksége Jézus betűjét, levelét olvasni, mikor az „egy szükséges dolgot“ érteni akarta, mert magának az üdvezítőnek ajkairól vette ő a szentírt, mely ránk — homályosabban — már csak mint szentírt maradhatott.

Hogy az atheismus és materialismus — mely magát a lelket, szellemet, Istent tagadja, mikép gerjeszthet lelkesedést? ezt a képtelen ellenmondást elégnék tartjuk felemlíteni, magamagát elítéli az: ily játékszerű fogalomzavaró a pénzimádó fukarságot is elnevezheti arany-lelkesedésnek; a durva élvhajhászatot érzék-lelkesedésnek, az étvágyat hus-lelkesedésnek stb.

Mi farizeusokat növelni nem akarunk, az orthodox Spurgeonnal sürgetjük: az igazi keresztyén szabadon választja meggyőződését, de kell lenni meggyőződésének és hittárgyainak, mert a semmi, a nem létező nem választható odaadással, ha érdekből megmarad a homlokegyenest vele ellenkező elvűek társaságban, maga a felelős érte s nem az ofthodoxia. Háta liberális elvek harcászai közt nincs elég farizeus, kit érdek és nem elv tart valamely párt zászlója alatt? nem látunk-e jobb fizetés, anyagi kedvezőbb helyzetek miatt színváltozásokat? nem a párt, az elv azért a felelős, ha visszaélők is vannak szolgálatában. — Bizonyára éppen a puritánismus borzad legnagyobb mérvben a képmutatástól, így mi is; a farizeismus lehető kiirtására éppen a puritánok léptették életbe Amerikában a legnagyobb orvosszert, az általános vallás szabadságot. Mi ennek vagyunk és leszünk barátai. Nem a protestáns orthodoxia mulasztása és hibája, ha hazánkban általános vallásszabadság nincs; mindennek meg van ideje, a szabadság virágainak is tavasz kell, télen ha kifakasztanak is eme virágokat, elfagynának. A törvényhozás bölcsessége fog arról gondoskodni s megválasztani az időt.

Mi mer ev orthodoxok nem vagyunk, évekkal előbb kifejtők,*) hogy mi a „védve-haladó“ irányt tiszteljük. A mi közkinés, állandó és szent azt védni kell, a tovább fejlesztés és védelem eszközei választásába helyezzük a haladást; nem minden létezőnek megsemmisítésébe. — Mi különbséget teszünk az ultra-

*) Lásd Révész: Figyelmező 1872. év 493. l.

montanismus és catholicismus közt is, s a tiszta catholicismusnak szép, bibliai velünk köz oldalait méltatni tudjuk s csak azokat nem helyeselhetjük a mik benne mi szerintünk biblia ellenesek. A ki p. o. politikailag a magyar államiság alapfeltételeihez ragaszkodik, azt merevnek, retrogradnak mondani nem szabad, hazafi bünt követ el, ki azt teszi; az egyháziságnak is vannak alapfeltételei, s hogy mi megsemmisíteni e létfeltételeket nem akarjuk engedni: ez onnan van, mert mi az egyházat szükséges és hasznos társadalmi tényezőnek tartjuk. Bizonyára, ha a tiszta protestáns egyház, mint intézmény feloszlatnék hazánkban, a közszabadság és felvilágosodás egyik hatalmas kerekét vesztené el az államgépezet. A merevség fagyási állapot, nekünk lelki Sibéria nem kell. A kételkedés, közönyösség, hitetlenség állandó és nagy erőt kifejteni képtelen. Az erők tömörítése, elvek, és nézetek csoportosításának akarunk bajnokai lenni, erre jogunk van s akár a politikai kényuralom, akár a tulzó észimádás akarna békákat rakni az elvek védelmére és egyesítésére, mint tették is az imperator- Caesarok, Robespierrek és köolajzó communisták, azok ellen küzdeni fogunk az utósó lehelletig. Plinius pogány író a keresztyének szilárdságát makacsságnak nevezte, 18 század mulva is ismétlődhetik, hogy a szilárdságot merevségnek tüntesse fel az, a ki idegen szellemű attól.

Mi, kik felette hangsúlyozzuk a tanodákat, kik éppen Debreczenben óhajtanánk minél hatalmasabb egyetemet s erre fel emeltük szózatunkat: minket népvakítással rágalmazni valóságos téboly gondolat. Lelkünk hevével utasítunk vissza minden oly feltevést, hogy t. i. mi képesek volnánk mozgalomra vezetni a népet a rend ellen. Az állam rendületlen hü és békés polgárai akarunk maradni. Eszményi állapotnak, a mi a keresztyén magatartást az állam iránt illeti, a keresztyénség 3 első századbeli tartjuk, mikor hétnél több rendbeli üldözés vér és vassal pusztítása alatt, soha lázadó fegyvert a vértanu ősök nem ragadtak a Caesarok ellen... meghaltak ezren hitökért s halálukkal szereztek diadalt. Mikor őseink Bocskay alatt fegyvert ragadtak a lelkiismeret szabadságért, ugyanakkor a polgári szabadságért küzdtek. Hogy a polgári szabadságért jogos-e fegyvert emelni, azt a hazafui szív mondja meg. Mi krisztusi magaslapon állva, borzadunk minden háborútól, mely vért ont, „ne öl“ hangzék a sinai hegyi parancs a bibliában. (Mikor retrográdok ide a modern kor?) Mi óhajtuk, hogy a kardok földmívelő sarlókká változzanak át... de az isten országi állapot ez egyik elővonásának életbe hozatala nem tőlünk függ.

Van félreértés, van viszály, van harc az elme terén jelenleg protestáns egyházunkban, azt érezzük. Bátran merjük állítani, mi nem kezdtük; Debreczent támadták meg, s hurcolták mint áldozatot gúny között. Miért? mert az egyházkerület azt mondá: megakarom tartani minden eddigi iskoláimat és fejleszteni azokat, én teremtettem és birtam azt 300 év óta, jogos birtokomat fel nem adom. És még miért? Alakult egy szervezett egyesület, mely kebelébe fogadva minden valláselvet a dogmák üszkét dobta a békés csendes egyházakra. Éreztük, hogy maga a protestáns fogalom sarkaiból lett általa kifordítva, mert tekintélyül az Istenige el nem ismertett; éreztük, hogy maga a keresztyén fogalom, mely azt teszi: Krisztusba hívő, Krisztushoz tartozó, van meggyengítve, mikor az élő megváltót pusztá emberré, legfelebb monda hőssé, mesés alakká tenni akarták némelyek. — Éreztük, hogy egy programtalan program vettetett ellenünk, melyben hirdettetett, hogy keresztyénséget az összes miveltséggel fogja amaz egyesület kibékéltetni.

de mind e mai napig adós maradt azzal, hogy mikép lehet az, miszerint a keresztyénség mégis megmaradjon, s az összes . . . (tehát a pantheismus, positivismus, materialismus stb. mert ez is benne van az összesben) miveltség is sértetlen legyen. — Ki lépne szívesen közülünk be oly párt zártkörébe, melynek végpontozatait nem ismeri? — Ünnepelesen mondjuk, mi nem kezdtük az egyházi víszályt, s csak is önvédelemre fogtunk tollat. Melegen óhajtjuk, hogy szűnjék is meg a víszály . . . lépünk oly eszmék terére, mely egyesít, mely kibékít. Azt hisszük, oly széles nálunk a hitközöny mai korban, hogy időelőtti és felesleges a dogmákat feszegetni. De ha hallanunk kell füleinkkel hitünk szenttárgyainak kétségbevonását, lehetlen hogy meg ne dobbanjon szívünk. A ki igazán szeret, szeretete tárgyának bántásakor nem maradhat közönyös, a hittárgya egyszersmind szeretet tárgya is kell hogy legyen. — Tüzet csak a kiégett Vulkán nem ad.

Lapunkról még azt sem lehetett mondani, hogy kemény, kimélytelen fegyverekkel élt a vitában, hisz első száma, mely oly viharosan fogadtatott az ujkori Julian apostatától, világra jövetelét jelzé, s azt hisszük, az illem határai közt szólta amit mondott. Ezutánra is azt akarjuk, hogy tisztességes, komoly és méltóságos legyen hangja, egyéneket sérteni nem akarunk, az igazságot is nyugodt mérséklettel óhajtván hangoztatni.

(Folytatjuk.)

Balogh Ferencz.

I R O D A L O M.

(Könyvismertetés.)

Methodik der Volkshule auf geschichtlicher Grundlage. Von Dr. Friedrich Dittes, Director des Paedagogiums in Wien. — Leipzig Verlag von Julius Klinkhardt 1874.*)

A hirneves szerző e művével, mint maga mondja: „paedagogikájának rendszerét egészíti ki.“ Mindamellet is azonban „e mű egy egész, a népiskolának minden segéd-eszköz nélkül érthető módszertana.“ Minthogy pedig „a módszertan ember-tani belátásnak, egyetemes élettapasztalatnak és soknemű tanítási kísérleteknek eredménye, minthogy ezek munkálkodtak annak felepitésén, s hosszas fejlődési története van, azért csak történeti alapon lehet azt teljesen megérteni s szervesen tovább képezni.“ — Szerzőnek e szavai okadatolják a mű czimét is, mely bár ne lenne utósó, mint sejteni engedi.

A könyv két részre u. m. I. általános és II. különös részre oszlik. Az általános rész ismét két szakaszt foglal magában. Az első szakaszban következő tételekkel találkozunk: Pillantás a történelembe. Az ifjuság képzésének egyetemes jelentősége. A népiskola ellen, — a népiskola mellett szóló érvek. A népiskola, mint általános képző intézet. A népiskola helyzete. A népiskola viszonyban a hitvalláshoz. A népiskola és a nemzeti-ség. A népiskola általános feladata. A népiskola nevelői jelleme. Az iskolai fegyelem. A népiskolai tanító. A második szakaszban a népiskolai tanítási elvek adatnak elő ily renddel: Régi jelmondatok a tanításról, melyek a régiek nevelés és oktatástani elveit tükrözik vissza, például: mens sana in corpore sano. Egészséges testben van egészséges lélek. Maxima debetur puero reverentia. A gyermek iránt a legnagyobb tisztelettel tartozunk stb. Comenius alapelvei. Niemeyer, Schwarz, Denzel, Zerrenner, Diesterweg alapelvei. A természetszerűség elve. A

művelődés elve. A tanítás igazsága és alkalmazhatósága. (Azaz legyen a tanítás igaz, és az életre képezzen). A tanítás ápolja a tanuló önmunkásságát, a tanítás a tanuló fejlettségéhez mért legyen. A tanítás minden oldalulag s tartósan képezzen. A tanítás az ifjuságnak egységes és összhangzatos képzését eredményezze. A tanalak a tanuló és tantárgy természetének megfelelően. A II-ik vagy különös rész a népiskolai tantárgyak módszertanát adja elő történeti megvilágítással.

A könyvnek itten felmutatott tervéből láthatni, hogy a 824 lapra terjedő mű mennyi tontos tárgyat felölel. A népiskolai nevelésre és oktatásra vonatkozólag alig is van fontosabb kérdés, melyről az nem szólana. Kétséget sem szenved azonban, hogy aki e művet megismerni s teljesen méltányolni akarja, annak azt el kell olvasnia, az olvasásra pedig az nagyon méltó, mert szerző a roppant történeti anyagból s a maga gazdag ismeretkincseiből épen azokat válogatja ki, a miket célja megkövetelt, s azokat oly biztos tervvel s öntudatosan rendezi be, amint azt nála művei ismerősei megszokták. Dr. Dittes ugyanis nemcsak kitünő szaktudós, tehát nemcsak sokat tud s érti tárgyát, hanem kitünő író is, mind az anyagok berendezését, mind azok leírását, előadását illetőleg. Irálya a most ismertett műben is világos, érthető, sőt kellemes. A jelen műben ugyan gyakran és sokat idéz szószerint azon íróktól, akiknek nézeteit ismerteti, illetőleg a jelesebb paedagogiai írókat magokat beszélteti; de az idézetek úgy vannak beszöve, hogy azért a mű kellemes olvasmány lenni meg nem szűnik, sem az előadás egyességége bénitva nincsen.

Dr. Schütze is megkísértette a maga Schulkunde című művének módszertani részében a hivatolt írókat beszéltetni, de mig ő nála megtörténik, hogy jó formán nem tudjuk, hogy mi legyen az ő nézete, Dittesnél soha sem jövünk zavarba, ez a felvett tárgy felett mindig biztosan uralkodik.

Mindezeknél fogva mi e művet nagyra becsüljük, s tanítóinknak tanulmányozásul, „sőt a népoktatás minden barátainak, mint tanulságos és kellemes olvasmányt melegen ajánljuk. Vannak azonban e műben oly nézetek is, melyekre nézve szerzővel egyet nem értünk, s azokra nézve ellenkező meggyőződésünket kifejezni kötelességünknek ismerjük.

Dr. Dittes „a népiskola helyzete“ czim alatt Fichtével a nagy bölcsészszel egyezőleg azt állítja, hogy a népoktatás joga és kötelessége egyedül az államot illeti. „Egyedül az állam képes az általános népnevelést biztos állapotba helyezni, attól meg lehet és meg kell várni, hogy a külön érdekek felébe emelkedjék s hogy törekvése céljául csak a nyilvános jót tegye“ . . . . „A tiszta népiskolának az egyházzal tényleg semmi köze nincsen.“ . . . . „A népiskola sem részben, sem egészben nem egyházi intézmény és sem részben, sem egészben nem állhat lelkészek felügyelete alatt. Az egyháznak iskola iránti történeti jogáról való fecsegés továbbra a maga semmiségében felismerendő.“ Nézete támogatására az orthodox Palmerre is hivatkozik. Terünk a különben érdekes fejtegetést részletesebben ismertetni nem engedi, de nézeteinket az eddigiekre előadni el nem mulaszthajuk.

Minthogy első sorban az államnak kötelessége a polgárok szellemi és anyagi jólétét előmozdítani, sőt neki mint a polgárok összeségét alkotó egésznek ez érdeke is; annál fogva önként értetik, hogy a növekvő ifjuságnak, a leendő polgároknak neveléséről gondoskodás az államnak joga és kötelessége. Ezen jogát pedig kellőleg érvényesítheti az állam akkor, ha a népnevelést törvény által szabályozza, s a törvény végrehajtására felügyel,

*) Ajánljuk a cikket a népiskola és vallásnevelés viszonya fontos kérdését tanulmányozók becses figyelmébe. Szerk.

— kötelességét pedig csakis akkor róvja le igazán, ha a nevelés eszközei előteremtéséről folyvást gondoskodik, s azokat igazságos arányban szolgáltatja ki az ugyanazonegy haza polgárai közt. Bármennyire tiszteljük is az államnak befolyását a nevelésre, nem ismerhetjük el, hogy egyedül annak állana jogában a nevelés, sőt az állam kizárólagos intézkedését a nevelésügyre üdvösnek sem ismerjük el. Hogy az állam a különérdekek felett állhat s az ellentétek kiegyenlítésére törekszik, s hogy egyedül attól várható meg, hogy céljául a közjót állítsa fel, mind igen szépen hangzanak, de sophismának is megjárják, mert legyen bár az állam alkotmányos és parlamenti, nem látjuk-e, hogy az uralkodó pártok sok esetben nem az állam közjáva, de saját párturalmuk megalapítására hoznak törvényeket, nem látjuk-e hogy a parlamenti kormányzás álcázott absolutismussá fajulhat. A dolog úgy van: az egyházban vannak felekezetek, az államban pártok, amelyek egymással az igazság vagy a felsőség miatti folytonos viszályban állnak. Azon állítás, hogy egyedül az államtól várható meg, miszerint a közjóra törekvést tüzze céljául, megvallom egy szelid rágalomnál nem egyéb, mert az államban levő kisebb társulatok erkölcsiségének megtagadásán alapul, az erkölcsiség egyik alapelve lévén: a kisebb jót a nagyobb jónak, a magánérdeket a közérdeknek alá kell rendelni. Avagy épen a hitfelekezetek, melyeknek létezelja a vallásosság, erkölcsiség ápolása, aljasulhatnának oda, hogy a közjó ellen törjenek? S ha volnának ilyenek, akkor azoktól a létezés joga megtagadandó.

Nem tagadjuk, hogy az államok kezei közt a nevelésügy fejlődésnek, virágzásnak indulhat értelmi szempontból, de a kedély, melynek a vallás legfőbb táplálója, elhanyagoltatik, s az ifjúság szív nélkül nőhet fel.

Hogy a népiskola állami vagy egyházi intézmény-e, feleslegesnek tartjuk most vitatni, de hogy nálunk magyar protestánsoknál tisztán egyházi intézmény, kétséget sem szenved; valamint az is igaz, hogy mindaddig e hazában a protestánsoknál állt a népnevelés ügye legmagasb fokon, kiknél a lelkészek állásuknál fogva felügyelői az iskoláknak. Svéd országban is köztudomás szerént az iskolák felügyelői a lelkészek, pedig ott a népnevelés ügye csaknem előbb áll mint Németország legelőhaladottabb tartományaiban, s köztudomás, hogy Svéd ország terméketlen földje, zord éghajlat mellett, kitünő jólétben van, s ezt főleg a népnevelésnek köszöni, mely a lelkészek felügyelete alatt fejlett mintaszerűségre. Avagy a bécsi világkiállításon is, nem a svéd iskola részesült-e a legáltalánosabb elismerésben?

Dittes a népnevelés jogát és kötelességét az államra ruházván, nagyon természetes, hogy a népliskola felekezeti jellegét nem engedheti meg. De ő ennél is tovább megy. Elismeri ugyan, hogy egy szent és igaz Istenben való hit az erkölcsiségnek előmozdítója, gyámola, hogy tehát a vallás tanítás szükséges; csak hogy a vallás alatt ő valamely általános, még eddig senki által nem formulázott, azért nem is ismert, — inkább csak sejtett, mint világos körvonalakban felfogott vallást ért. Ő ugyan azt tanítja neveléstanában, hogy a vallás eszménye a keresztyén vallásban van elérve, mint amely az örök jót, igazat és szépet önmagában egyesíti, de a ker. egyházak vallásáról a legmegvetőbb módon nyilatkozik. „Mihelyt — ugymond — a vallás a papok kezei közt határozott tételekbe foglaltatik, s az Isten vagy istenek határozott szolgálatává változik, a tisztán erkölcsi elemek háttérbe szorulnak, s míg papok vannak az erkölcsiség a vallás által inkább el van vesztve, mint megmentve . . .” Oly

helytelen beszédek ezek, hogy nem érdemelnek bírálatot. — Ő hiszi, hogy a tanítók képesek felekezeti nélkül, tárgyias, egyetemesen képző és nemesítő vallást tanítani, de elfelejtette az ilyen vallást kifejteni. Avagy minden tanító saját egyéni felfogása szerint fogja tanítani a vallást? De akkor nagyon sok vallás lesz. Sőt megtörténhetik, hogy a tanító szellemi kifejlődésének eredménye a lesz, hogy nem hiszen Istent, s majd a természet vagy anyag tiszteletében nevelendi a gyermekeket. S ha felvesszük, hogy némelyik gyermeknek 5–6 vagy több tanítója lesz, s ezek mindenike egyéni felfogása szerint tanítandja a vallást, akkor a gyermeknek épen nem lesz vallása, mert nem tudja kinek higyen, s mi legyen az igaz. S kérдем végre, vajjon melyik vallás áll-e inkább subjectiv véleményekből, az-e, amelyet milliók állapítanak meg és vallanak, vagy az-e, amelyet a külön-külön álló subjectumok egyénikülönbség szerint öntenek ilyen vagy olyan fogalmi alakba.

Dr. Dittes a jelzett módon értvén a vallásról, a vallástani-tás módszertanát mellőzi könyvében. És itt jogosan kérdehetném, hogy az általános vallás még vagy nincs készen, vagy oly különös termény az, melynek módszerét tárgyalni sem kell, vagy mindenki ért hozzá?

Megemlíthetném még, hogy miképp formulázza a népiskola viszonyát a nemzetiséghez, de már is hosszúra nyult ezen ismeretetés. Annyit azonban megemlítek, hogy Dittes szerint a nevelés célja egyetemes emberi, mit ő maga így határoz meg: „Végezeljai szerint minden neveléstan kosmopolitikus, az emberiség zászlóját hordozza az.” Ő nála még a „nemzeti” alatt is az értendő: ami jó, észszerű, erkölcsös, az ember jólétéhez és méltóságához mért, s ami minden culturnépek legjobb tagjaitól elismerve van, s így a nemzeti azonosítva van az általános emberivel.

J. I.

Megjelent mint külön lenyomat a „Figyelmező”-ből:

A magyarországi protestáns egyletről. Irta Révész Imre. Nagy 8 r. 100 lap. — Czimplappal és tartalommutatóval ellátva s színes borítékba fűzve, bolti ára 70 kr. o. ért. — A szerzőnél megrendelendő példányok bérmentve küldetnek szét s árukat csak a füzetek kézbesítése után szükség beküldeni. Aki pedig egy példányért 60 krt bérmentve előre beküld, az, a könyvet is bérmentve fogja megkapni. — E döntő, nagyfontosságú művet az anyaszentegyház minden igaz barátja komoly figyelmébe ajánlani főkötelességünknek tartjuk. Lássá a világ az érem mindkét oldalát, s aztán ítéljen s ítélhet szent meggyőződése szerint.

S Z E M L E.

A „Pesti Napló” tisztelt szerkesztőségének.

A „Budapesti Közlöny” múlt évi 295. számában, a protestáns jogakademiákon a folyó 1874/5 tanévre bejegyzett nyilvános rendes, rendkívüli és magántanulók létszáma, a vallás és közoktatási miniszterium részéről, közölve lévén, a „Pesti Napló” 298 sz. reggeli kiadásában arra vonatkozólag azon megjegyzés tétetik, hogy: „míg a kormány közvetlen felügyelete, illetőleg rendelkezése alatt álló jogakademiákon, s az egri érseki és pécsi püspöki joglyceumon, a joghallgatóknak csak két kategóriáját, a nyilvános rendes és rendkívüli hallgatókat találjuk, és pedig 641 hallgató közül 14 rendkívüli, s 627 rendes tanulót látunk bejegyezve, — addig a protestáns jogakadé-

miákon, még egy 3-dik kategoria is jelenik meg, t. i. a magán-tanulóké; és pedig az összes beirt 523 tanuló között nem kevesebb mint 61 a magántanuló, tehát az összes hallgatóságnak több mint kilenczedrésze. S azzal rekesztetik be az észrevételezés: „Vajha a közoktatási miniszter találhatna módot a protestáns iskolai autonomia sérelme nélkül, az államvizsgálati kétségbevonhatlan jog alapján elejét venni e botrányosan elhaltalmasodott visszaélésnek.“

A magántanulási rendszernek a protestáns főtanodák soha nem voltak barátai; és míg a jogi tantárgyaknak magán uton végezhetőse, államkormányilag nem engedélyeztetett, csak rendkívüli esetekben, — ottan-ottan — találunk példát — legalább a debreczeni főiskola életéből merítve az adatokat, hogy a felsőbb tanfolyam egyes tantárgyaiból, a magánvizsgatétel egynémelytől elfogadtatott; de arra, hogy valaki több évet vagy épen az egész tanfolyamot — hittanszakit vagy jogit — magán uton végezhetett volna, nem volt példa és eset, sőt miután az államkormány által a jogtudományoknak magán uton végezhetőse engedélyezve és szervezve is lett és így a magántanulás rendszere a protestáns jogintézetekben is életbe lépett: akkor is nagyon sajtáságos és különös tünemény s eljárás volt, hogy a jogi tantárgyak magán uton végezhetőse megadta az engedélyt a protestáns iskolai hatóság vagy intézet, a lelkipásztori vagy egyházi pályára lépett növendékeknek pedig nem lehetett oly körülményt s helyzetet fölmutatni, hogy a magántanulhatást megnyerhették volna; azokra nézve, a betegség és szegénység indokul nem szolgálhatott, hogy az intézettől távol maradhasanak s a tanéveket magán készülés és tanulmányozás utján magukra nézve megnyerhessék; sem pedig az előhaladott kor, a tanpálya megrövidítése, nem tartatott döntő körülménynek. — Tehát maga a protestáns egyház elítélte ezzel a magántanulás rendszerét, és ismerte annak annyira bátrányos voltát, épen nem kívánta alkalmazni, közvetlen az ő szolgálatában álló emberek képzésénél. — Ugyanis a ref. egyházkerületek 1864-ben egyező értelemmel megalkották azon szabályt, „hogy a lelkészi hivatalhoz vezető első vizsgát, csak azok tehetik le, kik a 8 éves teljes gymn. pálya bevégezése után, a bölcsészeti, — a paedagogiát is ide értve, — és a theologiai tanfolyamot négy év alatt valamelyik magyarországi ref. főiskolában nyilvánosan bevégezték.“ Tehát az egész tanfolyamot nyilvános rendes tanulói működésben kell eltölteni. Ezen szabályon a tiszántúli egyházkerület 1865-ben azon módosítást tette, „rendkívüli esetekben azonban, oly egyénektől kik a főiskolai igazgatóság által, pályavégzett növendékek nem küldhetőse miatt, a 4-dik évi tanfolyam teljes bevégezése előtt hivatalból bocsáttanak ki küliskolai tanítóságokra, az utolsó fél évet illetőleg, magánvizsgáról szóló bizonyítvány is elfogadandó,“ — és így a hittanszaki tanulónak csak ily rendkívüli esetben engedtetik egy félévnek magán uton végezhetőse.

Mindezekből folyólag, kétségenkívül van, hogy a magántanulhatás épen nem gyökerezik a prot. iskolák életében és multjában, sőt inkább az általok eddig követett és vallott elvekhez s a gyakorlathoz képest idegenszerű az. — Hogy azonban mégis egyszerre, a protestáns iskolai rendszerbe átültetett ezen idegen növényzet, ki nem irtathatott, annak legfőbb oka a körülményekben keresendő; mert minden intézkedésnél az átmeneti fokozatokat meg kell tartani s nagy nehézséggel jár, bármely gyakorlati eljárásnak, — habár téves volt is az, — azonnal és egyszerre megszüntetése. Ezen tanév ily átmeneti évnek tekintendő a protestáns jogintézetekre nézve. Ugyanis

többen voltak, kik már a mult évben megnyerték az engedélyt a magántanulhatásra, következetlenség erős vádja nélkül — miután helyzetök s körülményeik semmit nem változtak — azoktól az engedély vissza nem vonható; hanem igyekezett az egyházkerület jövőre nézve a legnagyobb mérvben megszorítani az engedélyadhatást.

Ha az államkormány, mely e téren kezdeményező volt s a magántanulási rendszert életbeléptette, most már a valódi képzés helyes utát követve célba vette annak megszüntetését: e felett a prot. jogintézetek csak örvendenek és megmutatja a közeljövő, hogy a magántanulók kategoriaja, a prot. tanintézetek tanulóinak osztályozásánál nem lesz fölfedezhető.

T. S.

Az „Erdélyi Protestáns Közlöny“ idei első számában lapunkról a testvéri indulat legkisebb vonása nélkül emlékezik meg, sőt köznapi (banalis) s alaposoknak nem bizonyult szólásokkal illeti. Mi e rideg köszöntést hasonló ridegséggel nem viszonzozzuk, egyszerűleg tiltakozunk az „ultramontan“ „betühit“ s több eféle ellenünk sújtott ráfogások ellen; megjegyezvén miszerint az oly nagyon szabadelvűnek szereplő laptól jogosan megvárható, hogy az övétől eltérő nézetek iránt legalább türelemmel legyen, s ne tartsa a maga álláspontját csalhatlannak. Mi nem szégyeneljük a Krisztus evangéliomát hirdetni, s követeljük a jogot meggyőződésünket kimondhatni mások gunyolása nélkül, s ezt tenni bátrak is leszünk az illem és testvéri érzet korlátai között.

Magának az erdélyi testvér ref. anyaszentegyháznak, a reformátzio halhatlan emlékü egyik bölcséjének és zászlósának dicsőséges virulást kívánunk az erők Urától!

Az erdélyi ref. egyház jan. 2-kán veszté egyik világi támoszlopát az akkor elhunyt magyar-győrő monostori B. Kémény Ferenczben (született 1795) a ki félszázadon át viselt főgondnoksága által az egyház atyja szép nevet kiérdemelte.

A félévi zárvizsgák a debreczeni ref. kollégiomban febr. 1—15-ig; a jogi magán tanulókra febr. 16—18-ig tartanak meg.

H.-Szoboszló. Egyházi jelenrajz (statistika) 1874-ről. Született 569, meghalt 528 egyén, szaporodás 41. Házasságra lépett 143 pár. A dományok: Kis Mihály és nejétől egy templomi gyászteríték; a közbirtokosságtól tanoda helyiség vértelre 500 frt; Turi Sámuelről szegény tanulóknak lábbeli és könyvre 80 frt; Szilágyi Andrásról templom alapra 10 frt. (Zs. S.)

A tanítók nyugdíjazása.

A hírlapokból örömmel olvastuk, hogy a közoktatásügyi miniszter ur s az országgyűlés tanügyi bizottsága élénken foglalkozik a tanítók országos nyugdíjazása eszméjével, mert mi a tanítói testület anyagi helyzetének javításától oly sokakkal együtt közvetve a tanügy föllendülését, s ezáltal hazánk „nemcsak közművelődési, de politikai és nemzetgazdasági“ tekintetben való emelkedését várjuk és reményljük. Itt is van az idő, hogy a tanítók valahára a haza szerető gondozásában részesüljenek s az élélhetés nehéz gondjaitól lehetőleg felmentessenek, hogy erejüket és idejüket annál nagyobb kedvvel szentelhessék fontos hivatásuknak. Sőt azt is hisszük, hogy a tanítók anyagi helyzetének a közvélemény által követelt javulása, társadalmi állásuk emelkedését is maga után vonandja. De amily örömmre

hangolt bennünket a fentisztelt miniszter ur s tanügyi bizottságnak a tanítók nyugdíjazása ügyében tett nyilatkozata, épen ugy levert bennünket s fájt nekünk a pénzügyminiszteri képviselőnek ezen ügyben tartott közös tanácskozmány alkalmával nyilvánított ellenkező rideg beszéde. Csak nem lehet a fény árny nélkül soha. Hanem ugy látszik, hogy az ügy ennek dacára sem fog elesni, mert a közoktatásügyi miniszter ur a népoktatásra felvett 800,000 frtból 80–100,000 frtnak töke gyanánt e célra engedését kegyesen megígérte. Üdvözljük a miniszter urat, és ígéretét óhajtvá várjuk s teljesítése esetére, egy meleg köszönetet mi is feljegyzünk a miniszter ur számára.

T Á R C Z A.

A tisztántuli ref. egyházkerületnek felirata

a jogakademiák rendezése tárgyában kibocsátott miniszteri szabályrendeletre vonatkozólag.

Nagyméltóságú Miniszter ur! Nagyméltóságodnak, az állam közvetlen rendelkezése alatt álló jogakademiák és jogliceumok új szervezésére vonatkozó, folyó 1874. évi május hó 10-kén 12917 sz. a. közétett szabályrendeletét, s azon intézkedését, hogy ahoz a nem állami jogi intézetek kormányzó testületei is, a berendezés tekintetében alkalmazkodjanak: habár ugy tekinti is egyházkerületünk, mint a tanügy emelése érdekében származott nemes czélu és indoku törekvést; — de miután nevezett szabályzat meggyőződésünk szerint — figyelmen kívül látszik hagyni országos viszonyainkat, az anyagi tehetséget és erőt, melylyel az összes nemzet a tanügy érdekében jelenleg rendelkezhetik; főleg pedig miután mellőzi prot. egyházunknak, a tanügy terén békekötések és országos törvények által biztosított autonóm jogait, melyeket pedig a magyarországi prot. egyház eddig az iskolai ügyek intézésénél önállólag gyakorolt és foganatosított: többféle aggodalmak és nehézségek merülnek fel előttünk, melyeket a jelzett szabályrendeletre vonatkozólag föltárni és előadni, protestáns egyházunk annyira féltett kincseinek, - iskoláinknak, - fenmaradása és biztos jövőjének kérdései, s azon jogi álláspont, melyet eddig elfoglaltunk, erkölcsi hatalommal kényszeritene és parancsolnak.

Elsőben is az általánosan elismert valódi alkotmányos fogalmakhoz képest, a közoktatásügy az összes nemzetet érdekli, tehát a törvényhozás köréből semmi módon el nem vonhatónak tekintendő; és így az országos tanrend és szervezet megállapítása és változtatása, nem eshetik meg egyszerűen kormányrendeletek útján, sőt inkább az egyenesen a törvényhozás körébe tartozik. A kérdéses miniszteri szabályzat kibocsátása tehát jelenleg, annyival feltünőbb előttünk, hogy épen a törvényhozótestület együtt létének s működésének ideje alatt, történik az egyedül törvényes ut kikerülésével az intézkedés, melyet semmi fontos ok vagy kényszerűség legtávolabbról sem indokolhat.

Az pedig hogy épen a protestánsok iskolaügyei is ily szabályrendeletek által czéloztatnak rendeztetni, békekötéseken alapuló s országos törvényekben gyökeredző önkormányzati jogainkat mellőzi és hagyja figyelmen kívül, melyeket a protestáns egyháznak az 1790/1 XXVI t. cz. 2, 5 és 13 §-ai határozottan biztosítanak:

Ugyanis ha a magyarországi protestáns egyház a vallási és iskolai ügyekben autonómiával bir, melyet pedig az idézett

törvény értelmében senki kétsége nem vonhat, — az autonomia, vagy önkormányzat fogalmában rejlik, hogy tehát a protestánsok önmaguk, függetlenül rendezzék vallási és iskolai ügyeiket, mert különben mi értelme lehetne az önkormányzatnak? az autonómiának? és hogy az 1790/1 törvényczikk egész irányzatából így kell értelmezni a prot. egyház autonómiáját világosan kitűnik abból, hogy az 5. §. e szavai szerint: *coordinatio tamen litterariae institutionis, erga demissam statuum et ordinum propositionem, per suam majestatem determinanda ad has perinde scholas, huc tamen haud intellectis religionis objectis quae cuvis religioni propria manere debent, extendenda* a protestánsok az országgyűlés felterjesztése folytán ő felsége által meghatározandó tudományok tanításának egyezményes sorrendét tartoznak figyelembe venni, de hogy az ő iskoláikban valamely befolyásuk nélkül megállapított közoktatási rendszer életbeléptetése reájok parancsoltassék, az határozottan ellenkezik a törvénynek azon szavaival, hogy nekik maguknak áll szabadságukban a tanítás és tanulás módját, szabályzatát és sorrendét megállapítani és rendezni; és így csak annyira köteleztethetnek, hogy azokat a tudományokat ők is vegyék fel iskoláikba, melyeket a törvényhozás megállapít a törvény által kimutatandó sorrendben.

Épen ezért ezen országos törvény értelmében, a prot. iskolaügyekbe nem nyulhat be annyira és oly közvetlenül az államkormány, mint a szabályrendelet szelleme és iránya azt megállapítani határozta és foganatba vette; mert habár elismerjük is, hogy az államvizsgálatokat, azoknak módozatát és föltételeit meghatározhatja az államhivatalnokokra nézve, de az már kívül esik az államkormány, prot. iskoláinkra nézve csak föfelügyeletet gyakorolható jogkörén, hogy még a tanfolyamok alatt az évenkénti vizsgálatokra nézve is intézkedjék; nem helyeseljük azt sem, hogy a tanárok számát azoknak óramennyiségét oly részletekig meghatározza a miniszteri szabályrendelet, mintha valamely intézet értéke, azok mennyiségétől és számától föltételeztetnék egyedül. — Annyival inkább, hogy Nagyméltóságod is különböző mértéket használ a jogi fakultások működésének kivételében. — Az 1872-dik évről a képviselőházhoz beterjesztett kimutatás szerint: a budapesti egyetem jogi kara 20 tanárral van berendezve; mellette a kolosváriban már elegendő tanerőnek tartatik ugyanannyi munkára 12 tanár. És ha már mint a szabályzat 1 §-sa mondja, a kir. jogakademiák és az állam közvetlen rendelkezése alatt álló egyéb jogi tanintézetek teljes jog és államtudományi karokká alakittatnak át, azaz hogy ezek mind azt teljesítik amit az említett két egyetem: miképen lehet hogy e vidéki jogi fakultásoknál mégis elegendőnek tartja a miniszteri rendelet hacsak 8 tanár fog működni, tehát $\frac{2}{3}$ -ada a kolosvári s $\frac{2}{5}$ -de a budapesti személyzetnek, s mindez nélkül, hogy csak a legkisebb aggodalom merülne is fel az iránt, hogy a tanuló ifjuság is csak ily arányban nyeri jogtudományi kiképeztetését. — Mindezen körülmény igazolja azt, hogy nem mindenkor és nem egyedül a tanárok nagy számában fekszik a tanodák sikeres működésének biztosítéka.

(Folytatás következik.)

Izenet. 1. Szatmárra: köszönettel vettem mindent, az ígéretet is. 2. Pocsaj: alkalmilag jönni fog. 3. F. Bányai: vettük, adjuk. 4. Csaba: csak említést tehetünk, másutt kimerítve levén. 5. Szinyérváralja: élvezettel olvastuk, kivált a III-dikat, sor szerint kiadjuk csak várakozást kérünk. 6. Páternek: csak a 4-ik számban jöhet ki a becses küldemény. 7. M. F.-nek: a hazai sajtó annak idején megvitatta.

Balogh Ferencz, felelős szerkesztő és kiadó.